

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

 Гілея

Науковий вісник

Випуск 143 (№ 4)

Ч. 1. Історичні науки

Київ – 2019

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно

Фахове видання
з історичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 1328 від 21 грудня 2015 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації: серія КВ № 22632-12532ПП від 24 квітня 2017 року

Друкується за рішенням:
Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 10 від 28 березня 2019 р.)

Збірник входить до міжнародних баз

Google Scholar; Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (Індія).

Шеф – редактор:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Кивлюк О. П., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Муляр В. І., д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)

Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Арменія, Єреван)

Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України (Україна, Київ)

Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Степико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна колегія з історичних наук:

Войцехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Дробот І. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Журба М. А., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)

Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)

Мезга М. М., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)

Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Старобільськ)

Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Сушко О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Чернега Л. М., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Шаповал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2019. – Вип. 143 (№ 4). Ч. 1. Історичні науки. – 255 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

УДК 930

**РОДИНА СОЛТАНІВ
ЗА СВІДЧЕННЯМ «ПОСЛАННЯ МИСАІЛА
ДО ПАПИ СИКСТА IV»**

**THE EVIDENCE OF THE SOLTAN FAMILY IN THE
EPISTLE OF MISAEI TO POPE SIXTUS IV**

Заторський о. Н.,
докторант богослов'я в університеті м. Фрібур
(Швейцарія), e-mail: o_nazarij@yahoo.de

Zatorsky N.,
Doctorand in Theology at the University of Fribourg
(Switzerland), e-mail: o_nazarij@yahoo.de

Стаття аналізує наявну в «Посланні Мисаїла» помилку переписувача, яка стала причиною плутанини в ідентифікації представників шляхетної родини Солтанів, які підписали грамоту. Представлено аргументи, які дозволяють ідентифікувати помилку та виправити її. Відтак наведено приклади хибних висновків, які постали на підставі виявленої помилки, від початку XVII аж до початку XXI століття.

Ключові слова: «Послання Мисаїла», Олександр Солтан, родина Солтанів, текстуральна критика.

The author draws attention to one of the mistakes of a copyist in the Epistle of Misael that caused the confusion in the identification of some subscribers of the charter from the noble family of Soltan. His argumentation allows detecting and correcting the mistake. The author provides some examples of how in the 17th through 21st century this mistake brought scholars to wrong conclusions.

Keywords: the Epistle of Misael, Alexander Soltan, the Soltan family, textual criticism.

Руська родина Солтанів неодноразово ставала об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників [22, с. 373–394; 17, с. 97–115; 13, с. 210–219]. При цьому одним із важливих джерел для вивчення ранньої історії цієї шляхетської родини, яка протягом віків займала важливі пости в Польсько–Литовській державі, служило «Послання Мисала до папи Сикста IV» від 1476 р. [10, с. 16–34]. На жаль, у багатьох випадках науковці хибно трактували деякі висловлювання, а іноді просто не спостерегли явних помилок, що неодноразово ставало причиною хибних теорій та тлумачень. Виправити одне з таких тлумачень і є завданням цієї статті.

Уперше «Послання Мисаїла до папи Сикста IV» від 1476 р. було надруковане унійним митрополитом Іпатієм Потієм 1605 р. як доказ давності унії Київської митрополії з Римом. Оскільки публікація документа була задумана видавцем як доказ на користь укладеної 1596 р. Берестейської унії, православна сторона сприйняла це як полемічний маневр і оголосила твір підрубкою. Зокрема, Мелетій Смотрицький у своєму «Треносі» намагався довести, що це фальсифікат, виготовлений І. Потієм [20, арк. 68зв], таку ж думку обстоював і автор «Перестороги» [8, с. 229]. Натомість унійна й римо–католицька сторона виходили з автентичності послання. Лише з останньої чверті XIX ст. православні науковці також почали виступати на користь цього: І. Малишевський, а відтак і митрополит Макарій Булгаков навели ряд аргументів, які доводили справжність документа [7, с. 585–592; 1, т. 9].

Та найпереконливішим доказом стало відкриття в останній чверті XX ст. двох нових списків «Послання Мисаїла»: у 1989 р. Г. Голенченко ідентифікував у збірнику Синод. 700 т.зв. Синодальний список [2, с. 184], який містить доволі великий фрагмент листа і був датований першою половиною XVI ст. [11, ч. 3, с. 630]. Повний текст послання було відкрито в рукописі Смоленського музею СОКМ 9907, через що список отримав назву Смоленського. Текст Синодального уривка повністю видавався 1992 [11, ч. 5, с. 1071–1074] і 2002 р. [9, с. 291–296], а Смоленського – 2013 р. [5, с. 410–427].

Відразу після публікації текст грамоти Мисаїла почали використовувати як джерело відомостей про обставини й осіб часу її укладення. Звісно, найбільш обговорюваною темою було дотримання (чи недотримання) укладачами листа укладеної кількома десятиліттями раніше – 1439 р. – унії Східної Церви з Західною, себто питання, чи були вони уніятами. Адже саме відповідні висловлювання в посланні й спонукали І. Потія надрукувати документ і посилатися на нього в навколоунійній полеміці постберестейського періоду. Проте й інші обставини, які знайшли своє відображення в листі, намагалися трактувати відповідно до тодішнього рівня знань. Це повною мірою стосується й ідентифікації представлених у посланні осіб, які його підписали. Першим, хто спробував ідентифікувати деяких підписантів, був уже видавець грамоти, унійний митрополит Іпатій Потій. На жаль, дуже часто його спроби інтерпретації наведених у посланні фактів чи звісток виявилися хибними, та попри це надовго пережили інтерпретатора, а деякі дожили й до наших днів. Наприклад, у своєму польському перекладі, який вийшов лише через кілька тижнів після кириличного першодруку оригінальною церковнослов'янською мовою, митрополит зазначив у маргінальній примітці навпроти імені одного з підписантів, князя Михайла: «syn Zygmuntow, ktore[gl]o wspomina strijkowski» [21, арк. А зв.]. Насправді цим князем Михайлом був син київського князя Омелька Володимировича – одного з Ольгердовичів [9, с. 284–285, прим. 13].

Іншою хибною інтерпретацією І. Потія, яка дотривала аж до XXI ст., був переклад слів «ушъпанский, златаго стрыха носитель» навпроти імені Олександра Солтана як «Hiszpańskiego Aurei Veleris nośiciel» – цю помилку бачимо як у польському відповіднику підпису достойника, так і в маргінальній примітці – «to iest luzon albo aurey weleris» [21, арк. А ii]. Таке тлумачення дало підстави вважати руського шляхтича кавалером Ордена Золотого руна, що знайшло своє відображення в гербовниках – про це згадував, зокрема, Шимон Окольський [19, с. 166]. Крім цього, відповідний мотив було відтворено в образотворчому мистецтві – у монастирській церкві Жировичів Олександра Солтана було зображено з орденом Золотого руна [16, с. 412–413]. Зрештою, при докладнішому вивченні цього питання виявилось, що джерелом помилки став

хибний переклад І. Потія з церковнослов'янської, а насправді йшлося, швидше за все, про Орден Луски [23, с. 227]. Величезний внесок у прояснення цього питання зробила О. Русина, яка ще 2002 р. звернула увагу на вживання того ж терміну «стрихъ» щодо клейноду Олександра Солтана в Литовській метриці [9, с. 284–285, прим. 13], однак не з додатком «золотий», а як «перловий», що дозволило з одного боку підтвердити правильність уживання цього слова щодо ордену, яким так пишався руський шляхтич і яке було використано біля його підпису в «Посланні Мисаїла», а з іншого – виявити, що термін «золотий» стосувався, швидше за все, матеріалу, з якого була виготовлена відзнака (як і «перловий» у пізнішому документі) та не був частиною найменування ордену [23, с. 225].

Ще одна помилкова теза, рівно ж започаткована І. Потієм і спричинена його хибним перекладом, стосувалася укладачів грамоти, писаря Якуба й Івана Солтана, біля підписів яких у церковнослов'янському тексті було сказано: «послужывый въ посланіи семъ». Унійний митрополит, перекладаючи цей зворот і прийнявши його за вказівку на посланців, які доручили документ папі Сиксту IV, зробив відповідне зауваження в передмові до польського тексту грамоти та в перекладі відповідного місця. Це хибне тлумачення підхопили сучасники І. Потія та пізніші науковці й допіру І. Малишевський розібрався в тому, чого стосуються ті описи біля імен Якуба й Івана Солтана і яка їхня роль у долі «Послання Мисаїла» [7, с. 591].

Всі ці помилки походили з хибного тлумачення чи перекладу тексту грамоти Мисаїла, тож виявити й виправити їх було доволі легко. Метою ж цієї статті є звернути увагу на помилку іншого виду, яка не є помилкою тлумачення, а наявною в тексті послання помилкою, яка постала внаслідок роботи переписувача на ранньому етапі історії передання документа. Виправлення цієї помилки дозволить виправити й деякі хибні тлумачення генеалогії сім'ї Солтанів.

Перераховуючи способи постання помилок при переписуванні документів, Д. Ліхачов наводить і такий: «Типова помилка прочитання – це «стрибок від подібного до подібного», а в результаті – пропуск слова чи кількох слів або, рідше, повторне читання одного й того ж уривка тексту. ... Причиною пропуску може бути й те, що переписувач при читанні свого оригіналу «перескочив» оком рядок чи групу рядків. Із цієї ж причини може статися й повторення тексту: читаючи оригінал, переписувач може повернутися до вже переписаного тексту» [6, с. 74–75]. В нашому випадку йдеться саме про той випадок, коли при читанні переписувач перескочив через рядок чи кілька рядків, а тоді зауважив пропущений текст і вписав його пізніше. Ось красномовний приклад однієї такої помилки в «Посланні Мисаїла», ідентифікувати й виправити яку доволі просто. Цитуючи Символ віри, укладачі описують походження свого віровизнання словами: «якоже научени быхомъ отъ святыхъ Апостолъ и святыхъ божественныхъ отецъ Никеиского

собора изложившихъ православную вѣру еже есть Вѣрую во единого Бога, имуще в себе вѣ членовъ святыхъ соборныхъ апостолскихъ церкви» [3, с. 215]. При такому написанні виходить, що згадані дванадцять членів відносяться до «святої соборної апостольської церкви», що є богословським нонсенсом. Не може зворот «святыхъ соборныхъ апостолскихъ церкви» стосуватися й наступних після нього слів, бо далі йде «мы же симъ последующе», тобто якби тут первісно було «святыхъ соборныхъ апостолскихъ церкви», то виходило б, що укладачі листа слідує за цими дванадцятьма членами святої соборної апостольської Церкви, що теж є богословською нісенітницею. Насправді слова «имуще в себе 12 членовъ» відносяться до Символа віри, який, власне, і складається з дванадцяти членів, а слова «святыхъ соборныхъ апостолскихъ церкви» вклинилися після цих слів, що спотворило логічний і послідовний текст. Тож правильне (і, як виглядає, первісне) читання виглядає так (пересунуті слова підкреслено): «якоже научени быхомъ отъ святыхъ Апостолъ и святыхъ божественныхъ отецъ Никеиского собора изложившихъ православную вѣру святыхъ соборныхъ апостолскихъ церкви еже есть Вѣрую во единого Бога, имуще в себе вѣ членовъ».

Таким чином стає зрозумілим, що словосполучення «святыхъ соборныхъ апостолскихъ церкви» було вписане на своє теперішнє місце пізніше, а помилка сталася на найранішій стадії переписування (з оригіналу послання або з його першої копії, якщо вона була одна й усі інші наявні нині списки пішли від неї), через що знаходимо такий порядок написання в обох повних списках грамоти – виданому І. Потієм Кревському та віднайденому й опублікованому нещодавно Смоленському [3, с. 215; 5, с. 418]. Тобто рядок зі словосполученням «святыхъ соборныхъ апостолскихъ церкви» був допасований на те місце, де він є зараз, пізніше, коли переписувач повернувся до пропущеного та вписав його в тексті нижче.

Крім цього прикладу є ще один випадок, коли пропущений уривок було вписано пізніше. Так, у списку підписантів бачимо на останньому місці наступний опис «Благочестный свѣтлый въ божественныхъ писаніи книголюбѣц, кирь Иоан братъ ихъ юнѣйшій» [3, с. 200]. Проблема тут полягає в займеннику «ихъ», який передбачає наявність у тексті перед цим Іоаном принаймні двох його братів. Однак безпосередньо перед ним ніяких братів немає, а стоїть лише сам–один «Благородный мужъ, панъ Салтанъ Александръ, великославный рыцер божья гробу, и ушъпанский, златаго стрыха носитель, подъскарбій великославного двору пресвѣтлаго короля Казимера» [3, с. 200]. Таке розташування фактично говорить, що згаданий «кирь Иоан» був братом цього Салтана Александра, однак тоді важко пояснити множинну займенника «ихъ», наявну як Кревському [3, с. 200], так і в Смоленському списку послання [5, с. 410]. Адже у випадках інших братів, які є серед підписантів листа, в обох списках епістоли постійно вживається займенник «его». Так,

зокрема, щодо братів Ходкевичів: «Благородный, и великонарочитый в полате, Иоан Ходкевичъ» [3, с. 199; 5, с. 410], а тоді: «Благородный братъ его панъ Павелъ Каменецкій» [3, с. 199; 5, с. 410]. Потім знову: «Благородный панъ Романъ с Києва» [3, с. 199; 5, с. 410], після якого названо його брата: «Благородный братъ его, панъ Иоан с Києва» [3, с. 200; 5, с. 410]. Наведені приклади свідчать, що розглядати займенник «ихъ» біля імені книголюбця Івана як «pluralis maiestatis» стосовно попереднього перед ним імені Олександра Солтана немає підстав, тож треба розібратися, яких саме братів він може стосуватися.

Якщо піднятися по списку підписантів трохи вище, перед ім'ям Олександра Солтана, то справді знаходимо там іще двох братів: «Благородный панъ Михайль Александровичъ зъ Загорова...» та «Благородный братъ его панъ Андрей с Попортеи, сынъ пана Александра подскарбего» [3, с. 200; 5, с. 410]. З огляду на те, що вони обидва «Олександровичі», логічно припустити, що це сини того ж таки Олександра Солтана, ім'я якого в наявних списках стоїть після імен цих двох братів. Цей здогад підтверджує, з одного боку, по-батькові першого з них («Михайль Александровичъ»), а з іншого – докладніший опис другого з братів, Андрія, у якому сказано, що він є «сынъ пана Александра подскарбего», тоді як посаду Олександра Солтана зазначено саме як «подскарбій великославного двору пресвѣтлаго короля Казимера». Тепер стає зрозумілим і займенник «ихъ» в описі «кирь Иоана» («братъ ихъ юнѣйшій») – він стосується не Олександра Солтана, який, отже, був його батьком, а обох старших братів «Олександровичів», імена яких в оригіналі грамоти первісно були приведені безпосередньо перед іменем наймолодшого брата. До того ж, на відміну від усіх інших випадків, біля імені Олександра Солтана жодним словом не згадано, що він є братом когось із осіб, підписаних до чи після нього, на відміну від братів Ходкевичів, братів Романа та Івана з Києва чи тих же Олександровичів Михайла, Андрія та Івана. Всі ці спостереження вказують на те, що Олександр Солтан не був братом Олександровичів, а доводився їм батьком. Звідси стає також очевидним, що ім'я батька затесалося між іменами трьох його синів через помилку, а первісно в списку всі три брати були названі один за одним, що й дозволило вжити по відношенню до останнього з них слова «братъ ихъ юнѣйшій». Отож, підсумовуючи наведені вище спостереження, доходимо висновку, що на синівство Михайла щодо Олександра Солтана вказувало його по-батькові «Олександрович», на синівство Андрія – згадка про уряд його батька, ідентичний уряду Олександра Солтана – «підскарбій», а також прив'язка до брата Михайла Олександровича, ім'я якого знаходиться перед ним, на синівство ж Івана – зворот «братъ ихъ юнѣйшій», який прив'язував його в первісному тексті грамоти до обох старших братів, названих перед ним.

Тепер постає питання, де ж первісно знаходилося ім'я їхнього батька? Тут є лише два варіанти розв'язання цієї проблеми: або прийняти,

що воно було подане першим, відтак зсунулося через помилку після імен двох його старших синів (що найбільш вірогідно), або прийняти, що зсунулося вниз ім'я «кирь Иоана», тоді як ім'я батька було після імен синів і завершувало список підписантів (що малоймовірно). Проти останнього припущення говорить ціла концепція списку підписантів, який укладено згідно місця в ієрархії, де спершу названо знатніших, відтак менш визначних достойників. У відповідності з засадами тодішнього устрою, батько за визначенням не може знаходитися в ієрархії нижче від своїх синів. Звідси, а також із місця розташування й опису кир Иоана як «братъ ихъ юнѣйшій», випливає, що й імена інших братів у списку підписантів подано відповідно до пануючого в ієрархії патріархального суспільства принципу первородства: спершу старший брат, тоді молодший, себто Михайло Олександрович був старшим братом, Андрій – середульшим, а Іван – наймолодшим із них. Проти того, що ім'я Олександра Солтана замикало список підписантів, свідчить і контекст, адже його сина Андрія представлено як «сынъ пана Александра подскарбего», що має сенс лише тоді, коли самого «подскарбего» вже було представлено раніше.

Тож робимо висновок, що цілий довгий опис Олександра Солтана спершу знаходився перед описом трьох його синів, відразу після імені персяря Якуба, а на теперішньому місці він опинився в результаті помилки, коли переписувач (швидше за все з оригіналу, через що бачимо цю похибку в обох повних списках) помилково пропустив його, вписавши спершу двох братів Михайла й Андрія Олександровичів, тоді (вочевидь, помітивши пропуск,) повернувся до пропущеного та вписав ім'я їхнього батька, а відтак ім'я третього брата.

Однак давніші науковці цієї помилки не спостерегли, тож можна вказати на цілу низку творів, де саме обох уписаних останніми осіб, Олександра Солтана і його сина Івана, представляли братами. Один із найраніших прикладів переймання цієї помилки з «Послання Мисаїла» зустрічаємо в гербовнику Шимона Окозьського, де він зауважує: «Sołtan Alexandrowicz miles Sepulchri Domini, & aurei velleris Hispanici observator, Thesaurarius Casimiri in M. D. Lit. & Ioannes frater iunior...» [19, с. 166–167] – «Солтан Олександрович, лицар Гробу Господнього й кавалер іспанського Золотого Руна, скарбник Казимира у Великому князівстві Литовському, та Іван, брат молодший...». А про те, що джерелом такого представлення родинних зв'язків обох осіб було саме «Послання Мисаїла», свідчить посилання на це джерело раніше, коли Шимон Окозький пише про те, що Іван Солтан начебто був послом до папи Сикста IV і посилається при цьому на І. Потія [19, с. 166]. Додатковим підтвердженням того, що джерелом відомостей про Солтанів для Ш. Окозьського послужив саме польський переклад «Послання Мисаїла», свідчить і хибне передання імені Олександра Солтана – «Sołtan Alexandrowicz». Адже саме так передав ім'я «Салтанъ Александръ» І. Потій у своєму польському перекладі [21, арк. А ii], зробивши

таким чином із наявного в грамоті Олександра – Олександрового сина.

Ще більше заплутала ситуацію «Історія Великого князівства Литовського» Альберта Віюка Кояловича, в якій батько й син Солтани взагалі мутували в одну особу, як видно з опису, в якому поєднано підписи обох осіб, як їх подає Потієве видання (і тлумачення) грамоти Мисаїла: «Alexander Soltan ... vir in sacris literis apprime versatus» – «Олександр Солтан ... чоловік у Святих Писаннях надзвичайно вчений». Насправді ж такий опис характерний саме для Олександрового сина Івана: «Благочестный свѣтлый въ божественныхъ писаніи книголюбецъ, киръ Иоанъ братъ ихъ юнѣйшій» [3, с. 200; 5, с. 410].

Цю помилку спостеріг невідомий науковець XIX ст., який 1862 р. опублікував у часописі «Przegląd Poznański» статтю, що супроводжувала видання документів із подорожей Олександра Солтана: «Aleksander Soltan. Szambelan Karola Zuchwałegoi Kawaler Złotego Runa». Порівнюючи описи двох згаданих вище вчених 17 ст., він цілком слушно зауважив, що джерелом відомостей про Солтанів в обох випадках було саме надруковане І. Потієм «Послання Мисаїла» та звернув увагу на плутанину, допущену А. Кояловичем [14, с. 75–76], а також припустив, що Ш. Окольський, імовірно, хибно подвоїв особу Івана Солтана, спершу назвавши його як посланця до папи Сикста IV, а відтак як брата Олександра Солтана (хоча це цілком могло бути й наведенням різної інформації про ту саму особу) [14, с. 75]. Та попри всі ці спостереження, науковець XIX ст. не помітив помилки переписувача в Мисаїловому листі та вказав на обох осіб як на братів: «У кожному разі документ посольства свідчить, що пан Якуб та Іван Солтан, а не Олександр, їздили до Сикста IV, а крім того, що саме Іванові Солтанові, а не братаві його Олександру, належить похвала вченості» [14, с. 76].

Тоді як немає певності щодо того, чи справді Ш. Окольський мав на думці дві різні особи, згадуючи про Івана Солтана, польський науковець середини XVIII ст. Каспер Несецький таки справді хибно подвоїв, але вже не Івана, а Олександра Солтана, назвавши його спершу батьком Івана, а відтак, покликаючись на «Послання Мисаїла», вказав на нього ж як на Іванового брата: «[В] Олександра Солтана було двоє синів: Олександр, підскарбій надвірний литовський, кавалер Божого Гробу, та Іван, підскарбій великий литовський – той у році 1476 від синоду руського послом висланий до папи Сикста IV» [18, с. 165]. Як бачимо, польський геральдист не відніс Івана до підписаних вище на грамоті Мисаїла братів–Солтанів, а, йдучи за текстологічною помилкою, перетворив Олександра Солтана з Іванового батька на брата. При цьому неясно, звідки К. Несецький узяв цілком правильну інформацію про те, що батько Івана Солтана звався Олександр, що й призвело до подвоєння особи останнього в гербовнику польського єзуїта. При цьому невідомий польський науковець середини XIX ст., який звернув увагу на ймовірне подвоєння особи

Івана в гербовнику Ш. Окольського, на подвоєння особи Олександра Солтана у творі К. Несецького уваги зовсім не звернув [14, с. 77]. А підсумовуючи звістки про Жировицьку чудотворну ікону й церкву в Жировичах (які належали Солтанам), знову повторює гадку про те, що Олександр і Іван були братами, при цьому згадує ще про окремого Івана, Олександрового сина, що призвело до подвоєння вже з його боку особи Івана Солтана – помилка, яку він закидав (невідомо наскільки виправдано) Ш. Окольському та якої врешті допустився сам: «з усіх тих приведених нами уривків можна вивести наступні висновки: що всередині XV ст. жило двоє братів Солтанів, Олександр і Іван, що Олександр, королівський дворянин і лицар, відбув знамениту подорож і після повернення отримав уряд надвірного підскарбія, що той же Олександр мав надані йому від короля значні маєтки, а між ними Жировичі, де за його життя знайдено чудотворний образ, для приміщення якого Іван, син Олександра, поставив муровану церкву; що зі свого боку Іван, брат Олександра, підскарбій великий литовський, більше науковим пошуками відданий та у Святому Письмі вчений, їздив до Рима до Сикста IV з документом, на якому обидва брати були підписані» [14, с. 78–79].

Помилкова інформація про Олександра Солтана та Івана як його брата була відображена також в іншому творі, який хоча й постав іще наприкінці XVIII ст., однак опублікований був допіру наприкінці XIX, у 1878 р. Йдеться про працю василянина о. Ігнатія Стебельського «O Prześwietnej Familii JMśc PP. Soltanów». Покладаючись на Потіїв польський переклад «Послання Мисаїла» [23, с. 223], а також на обох уже згаданих вище геральдистів Шимона Окольського та Каспера Несецького, він говорить про «двох рідних братів, Олександра Солтана, лицаря Божого Гробу та кавалера іспанського aurei velleris, себто Золотого руна, й підскарбія великого двору найяснішого короля Казимира IV Ягеллончика, та Івана Солтана, найвищого земського підскарбія Великого князівства Литовського, як їхні імена, а подекуди й посади можна бачити на листі ... до папи Сикста IV написаному й за стараннями Іпатія Потія ... друком у Вільні 1605 р. виданому» [22, с. 373]. Тоді, описуючи особу Івана, повторно подає його хибний родинний стосунок із Олександром Солтаном саме так, як випливає з текстологічної помилки в «Посланні Мисаїла»: «Іван Солтан, молодший брат Олександра...» [22, с. 373].

Сучасні науковці також не вдалися до текстуальної критики при розгляді «Послання Мисаїла», хоча й зауважили нетиповий для інших братів, підписаних на документі, займенник «ихь», що призвело до того, що братами почали вважати не лише Олександра Солтана та його сина Івана, як у давнішій польській історіографії, а відразу всіх чотирьох представників цієї родини. Так, Генрик Люлевич, намагаючись ідентифікувати осіб, які підписали грамоту, зауважує: «Посольство Мисаїла засвідчило, крім того, аж чотирьох синів Олександра Юрійовича – підскарбія (скарбника)

Казимира Ягеллончика в Литві з середини XV ст.» [17, с. 111]. А намагаючись визначити протопласта родини Солтанів та відділити його від інших «братів», які стали протопластами інших родів, польський науковець називає, знову-таки, Олександра Солтана, якому тепер надає по-батькові вже не «Юрійович», як він зазначав вище, згадуючи про «синів підскарб'я» Олександра Юрійовича, що підписали лист, а «Олександрович», хибно вважаючи його сином Олександра Юрійовича, який насправді й був тим Солтаном: «Звичайно, предком Солтанів був тільки Солтан (хресне ім'я Олександр) Олександрович (помер бл. 1495 р.) – спершу надвірний підскарб'я Казимира Ягеллончика (вже в 1476 р.), відтак маршалок господарський (1482–1495) і водночас королівський намісник у Слонімі (1482–1495), тимчасово також у Новгородку (1486–1487), а під кінець життя в Більську на Підляшші (1492–1495)» [17, с. 113]. Як виглядає, причиною такого помилкового тлумачення Г. Люлевичем Олександра Солтана як Олександрового сина став усе той же хибний переклад грамоти І. Потія польською мовою, коли митрополит перетворив церковнослов'янське «Салтанъ Александръ» на «Sołtan Alexandrowicz», як уже було вказано вище, що дало підстави припустити, що тут ідеться про Солтана, сина Олександра, а не про Олександра Солтана, як випливає з тексту грамоти оригінальною мовою.

Відтак твердження Г. Люлевича про чотирьох братів–Олександровичів перейняла білоруська дослідниця Альбіна Сем'янчук: «Останні чотири підписи належать синам Олександра Юрійовича, підскарб'я Казимира Ягеллончика – Михайлу, Іванові, Андрію й Олександру» [12, с. 162].

Тут наведено лише кілька прикладів хибних висновків, які походять від помилки, допущеної переписувачем «Послання Мисаїла» й переданої в обох повних списках грамоти, а також від хибного перекладу відповідного уривка польською мовою авторства І. Потія. Як бачимо, можливості дослідження цього документа ще далеко не вичерпані, як і питання дослідження ранньої генеалогії родини Солтанів. Ця стаття зробила лише невеликий внесок у вирішення деяких із них. Зокрема, тут узагальнено дотеперішні висновки щодо родини Солтанів, зроблені на підставі свідчення «Послання Мисаїла». При цьому обґрунтовано невідповідність ідентифікації Олександра Солтана як одного з братів, які підписали грамоту, та вказано на обставини, що дозволяють ідентифікувати його як їхнього батька. Дане дослідження відкриває шлях для подальшого дослідження генеалогії родини Солтанів та впливу її представників на унійні процеси в другій половині XV ст. у тій частині Київській митрополії, що знаходилася на території Великого князівства Литовського.

Список використаних джерел

1. Булгаков, М., 1883. 'История Русской церкви', Санкт-Петербург, Кн. 5, Т. 9.

2. Голенченко, ГЯ., 1989. 'Идейные и культурные связи восточнославянских народов в XVI – середине XVII в.', Минск.

3. 'Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV, 1476 г.', 1887, *Архив Юго-Западной России* [видав. Голубев С.], Київ, Ч. I, Т. 7, с. 193–231.

4. Заторський, Н., 2017. 'Посольство до папи Сикста IV з посланням Мисаїла у світлі деяких документів Ватиканського таємного архіву', *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, Київ, Вип. 26, с. 11–30.

5. Заторський, о. Н., 2013. '«Послання Мисаїла» за Смоленським списком', *Український археологічний щорічник*, Київ, Вип. 18, Т. 21, с. 401–428.

6. Лихачев, ДС., 2011. 'Текстология на материале русской литературы X–XVII веков', Санкт-Петербург.

7. Мальшевский, ИИ., 1875. 'О грамоте киевского митрополита Мисаила 1477 г. (правильно 1476 г. – Н.З.) Папе Римскому Сиксту IV. Вопросы местного характера на III Археологическом съезде в Киеве', *Киевские епархиальные ведомости*, Київ, №18, с. 585–592.

8. 'Пересторога', 1851, *Акты, относящиеся к истории Западной России*, Санкт-Петербург, Т. 4, №149.

9. Русина, ОВ., 2002. 'Мисаїлове послання Сиксту IV за Синодальним списком', *Український археологічний щорічник*, Київ–Нью-Йорк, Вип. 7, Т. 10, с. 281–296.

10. Русина, ОВ., 2008. 'Послання Папі Римському Сиксту IV і проблема інтерреляції літературних пам'яток XV ст.', *Український історичний журнал*, Київ, №2, с. 16–34.

11. 'Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI веков: в 5-ти част.', 1986–1992, Москва.

12. Семянчук, А., 2009. 'Распаусюджанне ідэй фларэнцкай уніі ў Вялікім Княстве Літоўскім ў канцы XV – пачатку XVI ст.', *Хрысціянства у гістарычным лёсе беларускага народа*, Гродно, Ч. 1, с. 158–166.

13. Флоря, Б., 2007. 'Попытка осуществления церковной унии в Великом княжестве Литовском (последняя четверть 15 – начало 16 в.)', *Исследования по истории Церкви. Древнерусское и славянское средневековье*, Москва, с. 206–253.

14. Aleksander, Sołtan, 1862. 'Szambelan Karola Zuchwałego i Kawaler Złotego Runa', *Przegląd Poznański*, Poznań, Т. 33, с. 65–80.

15. Koialowicz, Albertus Wiliuk, SI., 1669. 'Historiae Lituanae pars altera, seu de rebus Lituorum, a conjunctione Magni Ducatus cum Regno Poloniae ad unionem eorum Dominiorum', Антверпен.

16. 'Kronika żalobna rodzin wielkopolskich kod 1863–1876 r. z uwzględnieniem ważniejszych osobistości zmarłych w tym przeziągu czasu w innych dzielnicach Polski i na obczyźnie', 1877, Poznań.

17. Lulewicz, H., 2003. 'Problem identyfikacji postaci na Rusi litewskiej w drugiej połowie XV wieku', *Świat pogranicza*, Warszawa, с. 97–115.

18. Niesiecki, Kasper, 1743. 'Korona polska przy złotej wolności starożytne rycerstwa polskiego i Wielkiego Xięstwa Litewskiego kleynotami ozdobiona', Т. 4, Lwów.

19. Okolski, Szymon, Orbis Poloni, Cracoviae, 1641, Т. 3.

20. Ortholog, Theophil, 1610. 'Θρηνος το ιєst lament iedyney świętej Powszechney Apostolskiej Wschodniej Cerkwie z obiasnieniem dogmat wiary', Вільно.

21. 'Poselstwo do Papieža Rzymskiego Sixta III od Duchowieństwa y od Książat y od Panow Ruskich', 1605, пер. і вид. І. Потій, Вільно.

22. Stebelski, Ignacy, 1878. O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów, *Scriptores rerum polonicarum*, Т. 4, Archiwum komisji historycznej, Т. 1, Kraków.

23. Zatorsky, N., 2016. 'Alexander Soltan, Aurei Velleris hispanici observator: Origins of the misconception and possible solutions of the problem', *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, Львів, Вип. 9, с. 217–228.

References

1. Bulgakov, M., 1883. 'Istorija Russkoj cerkvi', Sankt-Peterburg, Kn. 5, Т. 9.

2. Golenchenko, GJa., 1989. 'Idejnye i kul'turnye svjazi vostochnoslavjanskich narodov v XVI – seredine XVII v.', Minsk.

3. 'Gramota kievskago mitropolita Misaila k pape Sikstu IV, 1476 g.', 1887, *Arhiv Jugo-Zapadnoj Rossii* [vidav. Golubev S.], Kyi'v, Ch. I, Т. 7, s. 193–231.

4. Zators'kyj, N., 2017. 'Posol'stvo do papy Syksta IV z poslannjam Mysai'la u svitli dejakyh dokumentiv Vatykans'kogo tajemnogo arhivu', *Mizhnarodni zv'jazky Ukrainy: naukovy poshuky i znahidky*, Kyi'v, Vyp.26, s.11–30.

5. Zators'kyj, o. N., 2013. '«Poslannja Mysai'la» za Smolens's'kym spyskom', *Ukrai'ns'kyj arheografichnyj shhorichnyk*, Kyi'v, Vyp.18, T.21, s.401–428.

6. Lihachev, DS., 2011. 'Tekstologija na materiale russkoj literatury X–XVII vekov', Sankt–Peterburg.

7. Malyshevskij, II., 1875. 'O gramote kievskogo mitropolita Misaila 1477 g. (pravil'no 1476 g. – N.Z.) Pape Rimskomu Sikstu IV. Voprosy mestnogo haraktera na III Arheologicheskom s#ezde v Kieve', *Kievskie eparhial'nye vedomosti*, Kyi'v, №18, s.585–592.

8. 'Perestoroga', 1851, *Akty, odnosjashiesja k istorii Zapadnoj Rossii*, Sankt–Peterburg, T.4, №149.

9. Rusyna, OV., 2002. 'Mysai'love poslannja Sykstu IV za Synodal'nym spyskom', *Ukrai'ns'kyj arheografichnyj shhorichnyk*, Kyi'v–N'ju–Jork, Vyp.7, T.10, s.281–296.

10. Rusyna, OV., 2008. 'Poslannja Papi Rym's'komu Sikstu IV i problema interreljacii' literaturnyh pam'jatok XV st.', *Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal*, Kyi'v, №2, s.16–34.

11. 'Russkij feodal'nyj arhiv XIV – pervoj treti XVI vekov: v 5–ti chast.', 1986–1992, Moskva.

12. Semjanchuk, A., 2009. 'Raspaj'sjudzhanne idjeje flarjenckaj unii ŷ Vjalikim Knjastve Litoŷskim ŷ kancy XV – pachatku XVI st.', *Hryscijanstva u gistarychnym ljose belaruskaga naroda*, Grodno, Ch.1, s.158–166.

13. Florja, B., 2007. 'Popytka osushhestvenija cerkovnoj unii v Velikom knjazhestve Litovskom (poslednjaja chetvert' 15 – nachalo 16 v.)', *Issledovanija po sitorii Cerkvi. Drevnerusskoe i slavjanskoe srednevekov'e*, Moskva, s.206–253.

14. Aleksander, Soltan, 1862. 'Szambelan Karola Zuchwalego i Kawaler Zlotego Runa', *Przełqd Poznański*, Poznań, T.33, c.65–80.

15. Koialowicz, Albertus Wiuuk, SI., 1669. 'Historiae Lituanae pars altera, seu de rebus Lituatorum, a conjunctione Magni Ducatus cum Regno Poloniae ad unionem eorum Dominiorum', Antwerpen.

16. 'Kronika žalobna rodzin wielkopolskich kod 1863–1876 r. z uwzględnieniem ważniejszych osobistości zmarłych w tym przeciągu czasu w innych dzielnicach Polski i na obczyźnie', 1877, Poznań.

17. Lulewicz, H., 2003. 'Problem identyfikacji postaci na Rusi litewskiej w drugiej połowie XV wieku', *Swiat pogranicza*, Warszawa, c.97–115.

18. Niesiecki, Kasper, 1743. 'Korona polska przy złotej wolności starozytne rycerstwa polskiego i Wielkiego Xięstwa Litewskiego kleynotami ozdobiona', T.4, Lwow.

19. Okolski, Szymon, *Orbis Poloni, Cracoviae*, 1641, T.3.

20. Ortholog, Theophil, 1610. 'Θρηνος to iest lament iedyney świętej Powszechney Apostolskiej Wschodniej Cerkwie z obiasnieniem dogmat wiary', Vil'no.

21. 'Poselstwo do Papieza Rzym'skiego Sixta III od Duchowieństwa y od Książat y od Panow Ruskich', 1605, per. i vyd. I. Potij, Vil'no.

22. Stebelski, Ignacy, 1878. *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Soltanów, Scriptores rerum polonicarum*, T.4, Archiwum komisji historycznej, T.1, Kraków.

23. Zatorskyj, N., 2016. 'Alexander Soltan, Aurei Velleris hispanici observator: Origins of the misconception and possible solutions of the problem', *Ukrai'na – Pol'shha: istorychna spadshhyna i suspil'na svidomist'*, L'viv, Vyp.9, s.217–228.

* * *

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Братусь І. В., Михалевич В. В., Гунька А. М. Київські місця вшанування видатного авіаконструктора Олега Костянтиновича Антонова	7
Булгаков Ю. В. Науково-педагогічна діяльність академіка А. Д. Коваленка	9
Гетьманчук М. П. Організація частин і з'єднань та методи відбору особового складу військ СС в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)	13
Голик М. М., Гинда С. М. Сутність та зміст професійної етики офіцера Збройних сил України	19
Григорук Н. А. Формування осі Берлін–Рим–Токіо напередодні Другої світової війни	24
Hural O. Historiography and documents of Ukrainian Prosvita (Історіографія та документи української Просвіти)	28
Демедюк Ю. Г. Державно–церковні взаємини на Півдні України: налагодження контактів та протистояння (1991–2010)	30
Дудка Я. В. Правовідносини між козацькою старшиною Слобожанщини на фоні змін судової системи Російської імперії у другій половині XVIII – у першій половині XIX ст.	34
Заторський о. Н. Родина Солтанів за свідченням «Послання Мисаїла до папи Сикста IV»	37
Корзун О. В. Український науково–дослідний інститут землеробства під час німецької окупації в роки Другої світової війни	43
Король Н. М. Поліконфесійність в національній державі: історіографія церковно–державних стосунків у міжвоєнній Польщі	49
Костюк Л. В. Міграційна політика Данії другої половини XX – початку XXI століття	54
Кретович А. О., Громова Н. О. Старообрядницька община міста Києва: основні етапи становлення та регіональна специфіка	60
Куницький М. П. Штрафні санкції в системі економічної експлуатації місцевого населення на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.)	66
Кургаєва С–К. В. Міфологія материнського божества ранніх культур Середньої Азії та його взаємозв'язок з культом води	71
Куриляк В. В. Соціальна доктрина Адвентистів сьомого дня як фактор впливу на суспільно–освітні процеси України	76
Лизень Є. В. Питання Східної Галичини на Паризькій мирній конференції 1919 р.	82
Мамроцька О. А. Інтерпретація участі жінок України у військових діях на фронтах Другої світової війни	88
Марченко С. Д. Законодавчі засади початкового періоду аграрної реформи в Україні (1990–1994 рр.)	93
Матвієнко Л. В. Роль колонізаційних процесів у формуванні поліетнічного населення північного Причорномор'я	98
Makhmudova Vafa Azbar. The burial of the ancient population of «Mugan Plain» of Azerbaijan (Поховання давнього населення «Муганської рівнини» Азербайджану)	102
Мельник В. В. Науково–організаційні та методологічні основи розвитку племенної справи у птахівництві в Українській РСР у 1964–1991 рр.	107
Михайлюк М. В. Ідейні витoki антисемітської складової ідеології нацизму	112
Мінасян Р. А. Історичний розвиток ШОС у 2001–2015 рр.	120
Мірошниченко–Гусак Л. А. Діяльність етнографічного відділу Волинського музею у 1929–1939 рр.	125
Міщенко М. Г. Історичні чинники формування дипломатичної служби України другої половини XX ст.	130
Міщук І. С. Стиль та особливості викладу історичного матеріалу в праці Григорія Турського «Historia Francorum»	133
Моїсеєва Т. М. Статутні принципи та форми діяльності Товариства надання дешевих квартир та іншої допомоги нужденним жителям Санкт–Петербургу	137
Назаралиєва А. М. Об отношении азербайджанцев к евреям в годы Второй Мировой войны (Про ставлення азербайджанців до євреїв в роки Другої Світової війни)	141
Ніколаєва Н. Б. Репресований ректор Київського державного університету Беляєв Федір Іванович	144
Нінічук А. В. Медійний аспект українсько–польських суперечок навколо місць національної пам'яті	148
Олійник В. В. Календарна обрядовість українців Закарпаття в монографічних та періодичних виданнях краю	152
Орловський Л. О. Участь євреїв Подільської губернії в розвитку промисловості в другій половині XIX – на початку XX ст.	157
Перець В. М. Menuwa, ekerja, wo, rawaketa за даними тексту таблички РУ An 724	162
Пилипчук О. О. Становлення та розвиток інституту екстрадиції в Україні (II половина XIX ст.)	166
Прокопенко Л. І. Науково–дослідна діяльність кафедри бібліотекознавства: витoki становлення і розвитку (1968–2003)	171
Радченко І. Г. Умови діяльності благодійних організацій з порятунку єврейського населення Польщі під час Другої світової війни	177
Сіницький А. Ц. Державотворча роль західно–української науково–освітнянської еліти доби Української революції 1917–1921 рр.	184
Слотюк П. В. Фактор довіри в україно–російських відносинах 1991–2014 рр.	189
Соф'як Н. В. Ставлення українського селянства Київської губернії до польського повстання 1863–1864 рр.	193
Таравська Я. В. Становище українських емігрантів в Польщі у міжвоєнний період (1920–1939 рр.)	200

Терентьев М. О. Масова мобілізація сталінським режимом селян України до лав Червоної армії в роки німецько-радянської війни 1941–1945 рр.	205
Томіленко А. Г. Пожежна охорона УРСР міжвоєнного періоду в українській історіографії 90-х рр. XX ст.	214
Харламов М. І. Формування законодавчої бази з питань пожежної безпеки на території УСРР у 1920 році	218
Чучалін О. П. Наступ радянської влади на православні монастирі Київської єпархії у 1920–1930-ті рр.	221
Чуян І. Л. Трудова діяльність у повсякденному житті чеської меншини радянської України (20–30-і рр. XX ст.)	225
Юрченко А. О. Американсько-китайські відносини за часів адміністрації Р. Ніксона	230
Юшкевич В. В. Створення та розбудова міжнародної організації у справах біженців у контексті зовнішньої політики адміністрації президента США Гаррі Трумена	235

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Дворкін І. В. Рецензія на монографію: Харламов М. І. Становлення та розвиток системи пожежної безпеки в УСРР у 1918–1934 рр.: монографія. – Харків: НУЦЗУ, 2019. – 387 с.	241
Коріненко П. С. Рецензія на монографію: О. С. Сидоровича Споживча кооперація України в умовах радянської державності: економіка, політика, ідеологія, люди (друга половина 40-их – 80-ті рр. XX ст.): Монографія / Олександр Сергійович Сидорович; ПП Лисенко М. М. – Ніжин, 2019. – 496 с.	243
Радько П. Г. Рецензія на монографію: Лук'яненко О. В. «Найближчі друзі партії»: колективи педагогічних вишів України в образах щодення 1920-х – першої половини 1960-х років: – монографія. Полтава: «Видавництво «Сімон», 2019, 658 с.	245
Радько П. Г., Семергей Н. В. Синергетичні та аксіологічні стратегії розвитку сучасного дискурсивного Простору національної історіографії України. Рецензія на видання: Калакура Я. С. Методологія історіографічного дослідження: наук.-метод. посіб. К.: ВПЦ «Київський університет», 2016, 319 с.	247